

Tartu Ülikool
humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
maailma keelte ja kultuuride kolledž
klassikalise filoloogia osakond

Kertu Sumre

**Kreeklaste teispoosus arhailiste ja klassikaliste tekstide näitel:
kontseptsioon ja strukturealne analüüs**

Juhendajad: Maria-Kristiina Lotman
Elo-Mall Toomet

Tartu 2022

Sisukord

Lühendid	3
Sissejuhatus.....	4
1. Allilma kujutamine	8
1.1 Allilma asukoht	8
1.2 Allilma osad	10
1.3 Binaarsed opositsioonid	12
2. Allilma asukad ja nende lood	14
2.1 Müütilised tegelased.....	14
2.2 Hinged allilmas	16
2.3 Hades, Persephone ja Kerberos	17
2.4 Binaarsed opositsioonid	19
3. Kohtumõistmine	20
3.1 Kohtumõistmine	20
3.2 Binaarsed opositsioonid	23
4. Pärast suremist.....	24
4.1 Matmine	24
4.2 Psühhopomp Hermes.....	24
4.3 Binaarsed opositsioonid	25
Kokkuvõte.....	26
Esmased allikad	29
Teisesed allikad.....	30
Summary	31
Lisa 1.....	34
Lisa 2.....	36

Lühendid¹

Hesiodos

Th. = *Theogonia*

Homeros

Il. = *Ilias*

Od. = *Odüsseia*

Homerose hümnid

h.Cer. = *hymnus ad Cererem (hümn Demeterile)*

h.Merc. = *hymnus ad Mercurium (hümn Hermesele)*

Platon

Grg. = *Gorgias*

Phd. = *Phaidon*

---

¹ Henry G. Liddell ja Robert Scott "A Greek-English Lexicon" järgi.

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureuse töö eesmärgiks on uurida Vana-Kreeka allilma kontseptsiooni muutumist arhailisest ajast klassikalise perioodini ning analüüsida strukturalistlikule lähenemisele toetudes binaarseid opositsioone allilma kujutamisel. Seejuures ei uurita neid opositsioone mitte müüdis aktiveerununa, vaid pigem selles mütoloogilises maailmas peituvate latentsete struktuuridena, mis nendes kirjeldustes esile tulevad ja mis võivad erinevates müüdiversioonides struktuursete komponentidena realiseeruda. Kreeka allilma binaarseid opositsioone ei ole varem süstemaatiliselt nende allikate põhjal kirjeldatud.

Arhailistest allikatest kasutan legendaarse pimeda rändlauliku Homerose eepost „Odüsseia“ ja tema arvatava rivaali Hesiodose teost „Theogonia“. „Theogonia“ analüüsimisel ja tsiteerimisel kasutasin 1914. aasta *Loeb Classical Library* „*Hesiod, the Homeric Hymns, and Homerica*“ kreekakeelset versiooni. Tähtsamad kirjakohtad tõlkisin ise ning paralleelselt lugesin ka Martin L. Westi 1988. aasta ingliskeelset tõlget. Samast väljaandest viitan ka müütidele „Hümn Demeterile“ ja „Hümn Hermesele“, mis kuuluvad Homerose hümnide korpusesse, ent vaatamata koondnimele ei peeta nende autoriks Homerost ennast, vaid arvatakse, et müütide loojateks on erinevad autorid, kes tegutsesid 6. ja 7. sajandil eKr (Crudden 2001:xi). „Odüsseia“ puhul pööran enim tähelepanu X ja XI lauludele, ent viitan ka muudele kirjaoktadele nii „Odüsseias“ kui „Iliases“. Kreekakeelsed tekstid on ka nende teoste puhul võetud *Loeb Classical Library* väljaannetest. Eestikeelsete tõlgete puhul kasutan August Annisti tõlkeid. Nii Homerost kui Hesiodost peetakse arhailise aja (umbes 8.-6. sajand eKr.) mõjukaimateks esindajateks, kelle teoseid peetakse Läänemaailma kirjanduse aluseks ning seetõttu olen nende teosed ka oma töö alusallikateks valinud. Klassikalisest ajajärgust käsitlen kahte Platoni (428/427-348/347 eKr) dialoogi – „Phaidon“ ja „Gorgias“. Platoni teoseid peetakse õhtumaade filosoofia alguseks (Mark 2009) ning Platoni mõjukuse tõttu hilisemas filosoofias ja religioonikäsitlustes valisin just tema teosed esindamiseks klassikalise ajajärgu maailmapilti antud töös. Nii „Phaidoni“ kui „Gorgiase“ kreekakeelse versioonina kasutasin 1903. aasta J. Burneti editeeritud „*Oxford Classical Texts: Platonis Opera, Vol. 3: Tetralogiae V–VII*“. Paralleelselt võtsin „Phaidonit“ uurides kõrvale Marju Lepajõe eestikeelse tõlke ning „Gorgiase“ puhul toetusin R. M. Lambi 1967. aasta ingliskeelsele tõlkele.

Prantsuse antropoloog ja etnoloog Claude Lévi-Strauss (1908-2009) on strukturalismi olulisim esindaja, kes leidis, et inimõtlemine lähtub binaarsetest opositsioonidest (vastandpaaridest). Erinevalt klassikalisest primitiivse ja tänapäevase vastandamisest, püüdis ta leida hoopis sarnasusi nende kahe mõtlemisstruktuurides. (Annist ja Kaaristo 2017: 45) Lévi-Strauss seob müüdi ja keele. Ta nimelt leiab, et keele struktuuri võib tinglikult nimetada grammatikaks ning et ka müüdil on niiõelda oma „grammatika“. Nii nagu mõistame öeldut tänu sellele, et saame aru keelest ja selle grammatikast, saame hoomates müüdi „grammatikat“ mõista ka seda, mida müüt meile edastada püüab. (Lévi-Strauss 1955) Müüdi koostisosi nimetab Lévi-Strauss müteemideks. Müüdi tähendus tekib nende koostisosade vastassuhete kaudu ning struktuuraalse analüüsiga on võimalik neid suhteid analüüsida ning kindlaks teha binaarsed opositsioonid, mis seda struktuuri korrastavad. (Lévi-Strauss 1955: 431) Eraldi tähelepanu pöörab Lévi-Strauss funktsioonile, mis võimaldab binaarsete opositsioonide pealtnäha lepitamatut vastasseisu lahendada. Sellist rolli mängivad müütides triksterid (Lévi-Strauss 1955:440), kellel on võime nii füüsilisi kui ka näiteks moraalseid piire ületada.

Lévi-Strauss leiab, et müüt on keel (strukturealistlikus mõttes), sest selleks, et ta saaks tuntuks, on vaja seda esitada (Lévi-Strauss 1955: 430). Igasugune looming – suuline või kirjalik – on algselt individuaalne, kuid müüdiks muutub see siis, kui grupp kollektiivselt selle omaks võtab. Kui müüt levib kogukonnas, kel puudub kiri, antakse seda edasi suuliselt ning paratamatult teeb ta läbi muutumisprotsessi – seda olenevalt vestjate iseloomudest. (Lévi-Strauss 1981: 65) Lévi-Strauss ütleb, et müütiline mõtlemine toimibki põhiliselt läbi teisenemisprotsessi – liikudes ühest kogukonnast teise, võidakse asendada loo elemente ja muuta sündmustiku järjestust, kuid loo põhistruktuur jääb siiski samaks (Lévi-Strauss 1981: 77). Tuleb mõista, et müüt ei ütle meile midagi õpetlikku maailmakorra, reaalsuse ega inimkonna päritolu ja saatuse kohta. Küll aga õpetab see nii mõndagi ühiskonna kohta, millest see pärineb. Lisaks aitab see avastada, mil viisil on teatud aspektid inimõtlemisses universaalsed. (Lévi-Strauss 1981: 66-67) Strukturealistliku lähenemise kohaselt pole üksikelementidel inimese mõtlemisses tähendust ega väärtust, vaid see tekib seoses teiste elementidega (Lévi-Strauss 1955). Lévi-Strauss toob näite nägemismeele abil – silm ei fotografeeri nähtavaid objekte, vaid kodifitseerib nende seost binaarsete opositsioonide alusel: kas objekt liigub või on paigal; kas ta on värviline või värvitu; kas liikumine toimub paremale või vasakule. (Lévi-Strauss 1981: 78)

Inimese loomus põhineb tema mõtlemisel, mida mõjutavad küll palju tegurid, kuid fundamentaalseks teguriks strukturalistliku lähenemise kohaselt on opositsioonid. Mõtlemine – seisneb opositsioonide põrkumises, mille neutraliseerimiseks genereerib mõistus lõputult järgneva opositsioone, leidmata lahendust esimesele. (Lévi-Strauss 1981: 87-88). Seega võivad müüdid, saanud alguse inimhõimust, näida ebaratsionaalsed ja ebarealistlikud. Väljendudes keeles, mis erinevates ühiskondades on erinev, võivad nad seetõttu konkreetsest grupist väljaspool seisjale jääda arusaamatuks. Müütide eesmärk ei ole kirjeldada olemasolevat reaalsust, vaid nad aitavad mõista ühiskonnas, millest nad pärinevad, levivaid arusaamu. Seda on soovitatav meeles pidada ka antud tööd lugedes, sest autor ei püüa luua reaalselt – silmaga nähtavat ja käega katsutavat – pilti Vana-Kreeka allilmast. Eesmärgiks on püüda kirjeldada vanade kreeklaste arusaamade muutumist allilmast aja vältel ning uurida strukturalistlikule lähenemisele toetudes binaarsete opositsioonide esinemist maailma kirjeldamisel.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimene peatükk keskendub allilma asukohale ja selle kirjeldustele. Suurimaks küsimuseks on see, et kui nii Homeros kui ka Hesiodos vihjavad, et Hades asub maa äärealal, siis miks nimetavad nad seda „allilmaks“, sest nimi ütleb konkreetselt, et paik asub maa all. Peatüki teine osa kirjeldab Hadese osasid. Kõige detailsema kirjelduse annab Hesiodos teoses „Theogonia“. Probleemiks on aga topograafia – kas on mõttekas või kuivõrd on üldse võimalik luua tegelikku kaarti sellest, kus miski täpselt asub. Peatüki viimases osas kirjeldan binaarseid opositsioone, mis esialgsel lugemisel ei pruugi koheselt silma torgata, kuid süvenemisel selgelt välja tulevad.

Teises peatükis kirjeldan allilmaasukaid ning nende lugusid. Toon välja Hesiodose „Theogonias“ kirjeldatud koletud olendid, kes on Tartarosse lukustatud, Homeroose kirjeldatud müütilised tegelased ning püüasukad Hadese, Persephone ja Kerberose. Eraldi pööran tähelepanu viisile, kuidas elust lahkunud allilmas kujutatakse. Peatüki viimane lõigus toon välja binaarsed opositsioonid surnute ja elavate kirjelduste vahel.

Kolmandas peatükis kirjeldan Platoni dialoogide põhjal tema arusaama kohtumõistmisest ning surnute olekust allilmas. Erinevalt arhailistest allikatest, mis pigem kirjeldavad allilma olemust, pöörab Platon tähelepanu pigem sellele, mis seal juhtub ning kuidas kohut mõistetakse. Peatüki lõpus toon jällegi välja binaarsed opositsioonid kohtumõistmise kontekstis.

Neljandas peatükis kirjeldan korrektse matusetalitluse läbiviimise tähtsust ja ohte, kui sellest kinni ei peeta. Lisaks räägin psühhopomp Hermesest, tema võimetest ning olulisusest.

1. Allilma kujutamine

1.1 Allilma asukoht

Inimese elus on täiesti kindel vaid üks asi ning selleks on surm, sest kõik, mis on sündinud, peab ühel hetkel ka surema. Mis aga saab pärast surma – kas inimene on lihtsalt materiaalne kogu, mis ühel hetkel lakkab olemast, või on inimeses midagi rohkemat ning on olemas kusagil mingisugune teine dimensioon, mida me ei näe? Mis juhtub pärast surma? on igihaljas küsimus alates inimkonna tekkimisest kuni tänase päevani. Teispoolst, teist dimensiooni ning muid ebamääraseid ja abstraktseid mõisteid võiks pidada pigem uuema aja arusaamadeks ning enamasti seostuvad need uue vaimsusega. Uue vaimsuse ja uuema aja arusaama all pean ma silmas paljude inimeste seisukohta, et on olemas varjatud sfäär, mis eksisteerib samaaegselt koos oleva reaalsusega, kuid on ja jääb inimese silmale nähtamatuks ja käele kättesaamatuks. Ka teadus ei ole tõestanud, et planeedil Maa oleks üks kindel paik, kuhu lahkunud koguneks või et on olemas alternatiivne dimensioon, kus tegutsevad hinged, vaimud ja muud muud üleloomulikud jõud. Seetõttu leidub ka palju inimesi, kes on seisukohal, et kui inimene sureb, siis ta lihtsalt lakkab olemast ning tema maetud keha laguneb. Vanade kreeklaste arusaam oli veidi teistsugune ja konkreetsem, kuid üldsegi mitte ammendav ega selge. Traditsiooniliselt nimetatakse paika, kuhu surnud suunduvad, “allilmaks” ning nagu nimi ka vihjab, asub see maa all (Voutiras 2015: 398). Kuid küsimus on, kas see väljend ja arusaam on ka õigustatud. Veel tuntakse allilma kui Hadesse valda, Hadesist ja Tartarost.

Homerose kirjeldab “Odüsseia” XI laulus Hadesist kui paika, kus ei paista kunagi päike ning mida varjutab alati paks udu. X, XI ja XXIV laulust loeme, et Hadesesse pääseb vaid jumaliku abiga minnes mööda Okeanost, möödudes Leukase kaljust, Päikese ustest ja unede riigist. Ning seal, maailma äärel, mille piiriks on Okeanos, asub Hades (“ἡ δ’ ἐς πείραθ’ ἴκανε βαθυρρόου Ὠκεανοῖο,” (Od. 11.13))². Arhailise arusaama järgi asub Hades lapiku maailma läänepoolses servas (Voutiras 2015: 398; Romm 1992: 11-12).

Tänapäeva uurijate seas on aga tekkinud diskussioon teemal, kas Odysseus ikkagi üldse käis Hadeses. Hadesesse laskumist tuntakse terminiga katabaas (κατάβασις) ning on teada, et

---

² „põhjatust Maailmahoo vusest siis üle jõudsiime viimaks.“ tlk A. Annist

Hadesesse laskunud elavad sealt enam tagasi ei tule. Vaidluse all on “Odüsseia” XI laul ning vaidlusteemaks, et kas laulu temaatikaks on katabaas või nekromantia. Nimelt ei lähe Odysseus läbi Hadese väravate, vaid sõidab üle Okeanose maailma äärel, kus elavad igaveses pimeduses kimmerlased ning seal viib ta surnutega rääkimiseks läbi rituaalse ohverduse. (Voutiras 2015: 404) See diskussioon näitab, et Hadese piir on maailma äärel, kuid see, kuhu viib tee, kui kord Hadese väravatest läbi minna, jääb teadmata.

„Iliase“ XV laulus räägib Homeros sellest, et kui kolm jumalat liisku heitsid, siis sai Hadesest allilma valitseja (“*Αἴδης ἐνέροισιν ἀνάσσων, /-/, Αἴδης δ’ ἔλαχε ζόφον ἠερόεντα,*” (Il. 15.188; 191))³. XX laulus ütleb tuleb samuti välja, et Hades on allilma valitseja (“*ἔδεισεν δ’ ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Αἰδωνεύς,*” (Il. 20.61))⁴. Lisaks veel ähvardab Zeus VIII laulus teisi jumalaid, et heidab nad maa alla sügavale Tartarosse, mis asub Hadesest veel niipalju sügavamal kui palju madalamal on taevast Maa (“*ἢ μιν ἐλὼν ρίψω ἐς Τάρταρον ἠερόεντα, τῆλε μάλ’, ἦχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον, /-/: τόσσον ἔνερθ’ Αἴδεω ὅσον οὐρανός ἐστ’ ἀπὸ γαίης,*” (Il 8.13-16))⁵.

Erinevalt Homerosest peab Hesiodos “Theogonias” Hadest ainult maa all elavaks jumalaks ja mitte duaalselt nii paigaks kui jumalaks („*ἰφθιμόν τ’ Αἴδην, ὃς ὑπὸ χθονὶ δώματα ναίει, νηλεὲς ἦτορ ἔχων,*“ (Th. 455-456)). Hesiodose allilm asub maa äärealal („*πελώρης ἔσχατα γαίης*“ (Th. 731)). Tartaros, mis on sügavaim osa allilmast, asub aga sama sügaval maa all, kui palju kõrgemal on maast taevast ning Hesiodos täpsustab veel, et taeva ja maa ning maa ja Tartarose vahe on nii suur, et üheksa päeva ja üheksa ööd alasi kukub ühes sfäärist teise ning kohale jõuab kümnendal („*τόσσον ἔνερθ’ ὑπὸ γῆς, ὅσον οὐρανός ἐστ’ ἀπὸ γαίης, τόσσον γάρ τ’ ἀπὸ γῆς ἐς Τάρταρον ἠερόεντα, ἐννέα γὰρ νύκτας τε καὶ ἡμέρας χάλκεος ἄκμων, οὐρανόθεν κατιῶν δεκάτη κ’ ἐς γαῖαν ἵκοιτο, ἐννέα δ’ αὖ νύκτας τε καὶ ἡμέρας χάλκεος ἄκμων, ἐκ γαίης κατιῶν δεκάτη κ’ ἐς Τάρταρον ἵκοι,*“ (Th. 720-725))⁶.

Platon viitab allilma asukohast rääkides Homerosel. „Gorgiases“, mida peetakse varasemaks kui „Phaidonit“ (Morrison 1959: 2) viitab ta „Iliase“ XV laulu värssidele, mille kohaselt Hades saab

³ “... ja siis veel altmaa valdjas Hades, /-/, altmaa öö hämar – kurb ning rõõmutu – Hadese riigiks,” tlk A. Annist.

⁴ „Ehmatas sest ka Hades, see altmaa varjude valdjas,” tlk A. Annist.

⁵ “või temast kinni ma haaran ja paiskan ta allilma öösse kaugele, kus maa all sügavaim põhjatus süngel, /-/, veel allpool Hadesest seevõrd, kui Maa allpool on taevast võlvist.” tlk A. Annist.

⁶ “niisama sügaval maa all, kui palju kõrgemal taevast on maast, niisama kaugel on maast on udune Tartaros, üheksa ööd ja üheksa päeva pronksalasi taevast kukuks ja kümnendal maa peale jõuaks, veel üheksa ööd ja üheksa päeva pronksalasi maalt alla kukuks ja kümnendal Tartarosse jõuaks” tlk töö autor.

allilma valitsejaks. „Phaidonis“ märgib ta, et maa pinnal on mitmeid auke, kuid üks on suurem kui kõik teised, ulatudes läbi terve maa, ning selle nimetab ta Tartaroseks. Taaskord viitab ta Homerose „Iliasele“, kuid nüüd VIII laulu 14. vārsile, mis ütleb, et maa all on sünge põhjatus.

Leian, et väljend „allilm“ on igati õigustatud. Arhailised autorid kirjeldavad, et Hades asub maailma äärel, ent lähtudes diskussioonist „Odüsseia“ XI laulu üle, võime järeldada, et kangelased, nagu Odysseus ja tema meeskond, jõudsid vaid Hadese piirini. Seega Hades saab alguse maailma äärealalt, ent kuhu viivad Hadese väravad tegelikult, jääb meile teadmata. Näib, et see ebamäärane ala, mida Homeros XI laulus kirjeldab, on sõna otseses mõttes hall ala, mis ei ole osa ei maapealsest elavate riigist, ent pole ka veel täielikult osa surnute riigist. Seda kinnitaks ka „Iliase“ XXIII laulus Patroklose vari, kes end Odysseusele ilmutades kurdab, kuidas ta Hadese udest läbi ei pääse ning et alles siis kui ta keha põletatud, ei tule ta iial enam Hadese hooneist tagasi (Il. 23.71-77). Nii Homeros kui Hesiodos kirjeldavad Hadest enamasti aga sõnadega, mis viitavad selle asumisele maa all, seega võib Hadest kindlalt nimetada „allilmaks“ kartmata, et terminoloogias eksiksime.

1.2 Allilma osad

Esimeses peatükis tuli välja, et Odysseus jõudis vaid Hadese piirini, kuid ei läinud täielikult Hadese valda. Leian, et võime siiski „Odüsseias“ mainitud Hadese piiri lugeda allilma osaks. X laulus seletab Kirke Odysseusele, et Hades asub tasasel kaldal, kus on Persephone salu, mis on täis kõrgeid papeleid ning viljatuid pajupuid. Seal suubuvad Acheroni Periphlegethon (tlk „leegitsev“) ja Kokytos (tlk „hädakisa“) ning kahe mõirgava jõe liitumispaiga juures paikneb kõrge kalju. (10.508-515) Odysseus ise mainib veel, et samas asub ka asfodeelide aas (11.539), Erebos (11.36), Hadese laiad ukсед (11.571). On väga keeruline mõista, kuidas võiksid ruumiliselt asetseda üksteise suhtes mainitud Persephone salu, Acheroni suubuvad Periphlegethon ja Kokytos, asfodeelide aas ning Hadese laiad ukсед.

Hesiodos loob Hadesest üsna erineva, kuid detailsema pildi, loetledes järjest allilma osasid, alustades suurest kuristikust. Suure kuristiku põhja ei jõuaks läbi väravate pääsenud inimene ka aasta jooksul, sest hirmsad tuuleiilid loobiksid teda sinna-tänna (Th. 740-743). Seal asub ka

sünge Öö hirmuäratav kodu, varjatuna tumedate pilvede massi (744). Nende ees (*τῶν πρόσθ'έστηώς*) hoiab Iapetose poeg Atlas liikumatult oma pea ja väsimatute käte peal laia taevast, kus Öö (*Νύξ*) ja Päev (*Ημέρη*) vahetudes pronksist lävepakul kohtudes teineteist tervitavad (746-750). Nad kumbki ei ole kunagi ühel ajal majas, vaid kui üks majast lahkub, et käia üle maa, siis teine läheb kohe majja asemele. Üks neist kannab paljunägevat valgust (*φάος πολυδερκές*), teine aga kannab kätel Und (*Υπνος*), Surma (*Θάνατος*) venda. (751-757)

Seal (*ἔνθα*) asuvad Öö laste, hirmsate jumalate, Une ja Surma kodud (758-759). Esimene neist käib rahu üle maa ja mere ning on inimestele leebe, ent teisel on rinnus rauast süda ja halastamatu pronksist hing. Seda teist venda, Surma, vihkavad isegi surematud jumalad. (762-166) Seal (*ἔνθα*) asub allilma jumala, võimsa Hadese, ja hirmsa Persephone kaikuv kodu (767-769). Veel asub seal (*ἔνθα*) surematute jumalate poolt vihatud, hirmus Styx (tlk „viha“), Okeanose tütar. Ta kohal on kaardumas kõrged kaljud, mis toetuvad hõbesammastele ning ulatuvad taevasse. (775-780) Vahest kui Olümpose jumalate vahel tõuseb riid ja keegi jumalatest valetab, saadab Zeus Irise tooma kuldses peekris jumalate vannet – tuntud vett. See vesi on üks Okeanose kümnest harust, mis kuulub Styxile. (782-786)

Üheksa Okeanose haru voolab ümber maa ja mere ning lõpuks suubub tagasi merre, kuid kümnes haru, mis Styxile kuulub, saab alguse kivist ning see haru on jumalatele õnnetuseks. Kes iganes Olümpose jumalatest vannub valet, valades Styxi vett ohvriannina, lamab hingetuna ja hääletuna voodis terve aasta ega tohi maitsta ambroosiat ega nektarit, lebab kaetuna kurja uimasusega (*κῶμα*). Ning kui aasta saab täis, tabab jumalat veel hullem karistus. Üheksaks aastaks on ta teistest jumalatest ära lõigatud ega tohi osa võtta jumalate pidustustest ega kogunemistest. Alles kümnendal aastal võib ta taas jumalatega liituda. Selle võimu andis Styxile Zeus, sest ta saabus esimesena Olümposele, kui Zeus kutsus jumalaid titaanide vastu võitlema.

Hesiodos kirjeldab allilmas eksisteerivat väga detailselt, kuid võimatu on luua pilti sellest, kus ja kuidas asetsevad mainitud kohad ja tegelaselt ruumiliselt üksteise suhtes. Korduvalt esineb sõna *ἔνθα* ning on keeruline tõlkida seda muud moodi kui „seal“. David M. Johnson leiab, et „Theogoniat“ tuleb lugeda kui teost, mis kirjeldab üksteist täiendavaid nähtusi maa all asuvast, mitte kui kaarti, mis neid nähtusi kaardistab. Nimelt ütleb ta, et Hesiodos kasutab tavalist ringkompositsiooni (*ring-composition*) ning ringis asuvad üksikud struktuure saab omavahel siduda genealoogiliselt või oma ülesannete kaudu. (Johnson 1999: 9)

Platoni „Gorgiasēs“ räägib Sokrates müüdi kohtumõistmisest allilmas (523a-527a). Allilma kirjeldamiseks ta suurt tähelepanu ei pööra, kuid mainib, et allilmas asub kohtumõistmiseks aas, kust viib kahte suunda teed – üks viib õndsate saarele ning teine vangikotta, mida tuntakse Tartarose nime all. „Phaidonis“, mille keskseks teemaks on hing, juba aga öeldakse, et allilmas on mitmeid teid, milles omakorda veel palju lahkmeid ja ringteid.

Lisaks toob Platon „Phaidonis“ välja neli tähtsat jõge allilmas (Phd. 133-133c). Kõige suurem ja ringina voolav on Okeanos. Selle vastas Acheron, mis suubub Acherusia järve. Kolmas jõgi voolab nende keskelt ning suubub alale, mis põleb leekides ning tekitab merest suurema järve, milles keeb vesi ja muda. See mudane vesi liigub sealt edasi, tehes ringi ümber maa ning lõpuks langeb alla Tartarosse – selle jõe nimeks on Pyriphlegethon. Neljandaks jõeks on Kokytos ja järv, millesse see suubub, on Styx kohas nimega Stygion. See on hirmus koht, kus kõik on mustjassinine. Sealt edasi liigub jõgi siiski lõpuks ikka Tartarosse.

1.3 Binaarsed opositsioonid

Vanade kreeklaste allilma kujutamises ei pruugi esialgsel pilguheigul konkreetseid binaarseid opositsioone leida, kuid kui veidi lähemalt hakata uurima, võib leiab neid varjatud kujul. Esimeseks opositsiooniks võiks pidada arusaama, et Hades on midagi niivõrd teistsugust, et sinna ei pääse tavainimene ilma jumaliku abita ning lisaks on selle algus maa äärel, vastandina elavate elupaikadele, mis on siiski pigem maa keskel. Lisaks on see paik, mis on alati pime ja udusse mattunud. Kõige elementaarsemaks binaarseks opositsiooniks võib pidada aga Hadesse asupaika ning sellele viitavat nime – allilm – surnud maa all *versus* elavad maa peal. Hesiodos alustab iga allilma osa kirjeldavat lõiku sõnaga *ἔνθα* ehk „seal“, seega kõik, mis seostub Hadesega, on sealpoolne vastandina elavate siinpoolsele. Lisaks nimetab ta opositsioonidena ööd ja päeva. Päev, mis kannab paljunägevast valgust, on ju aeg, mil elavad inimesed oma toimetusi teevad, kuid öö, pime ja kõhedust tekitav, seostub pigem Hadesega. Ka surm ja uni – öö lapsed – on seotud allilmaga ning etteruttavalt tuleks siin nimetada psühhopomp Hermest, kes lisaks võimele käia Hadesesse ja sealt tagasi on ka unede tooja. Hesiodos mainib ka Styxi, kelle vesi on niivõrd võimas, et suudab ka surematud jumalad viia surmalaadsesse seisundisse κῶμα. Nii eesti keeles (koomaseisund) kui ka inglise keeles (*coma*) on pea täht-tähelt sama nimetus

konditsioonile, mida on Styx võimeline tooma surematutele jumalatele – seisund, mis ei ole surm, kuid ei ole ka ärkvelolek.

2. Allilma asukad ja nende lood

2.1 Müütilised tegelased

Hesiodose „Theogonia“ kohaselt olid Tartarose esimesteks vangideks tugevad ja leidlikud kükloobid Brontes (tlk „kõu“), Steropes (tlk „äike; piksenool“) ja Arges (tlk „särav“). Muidu sarnanesid nad teistele jumalatele, kuid otsaes oli neil vaid üks silm ning sellest ka nende nimetus (*Κύκλωψ* tlk. „ümarsilmne“) (Lisa 1). Zeus päästab nad pärast Kronose petmist ning vastutasuks kingivad kükloobid Zeusile kurikuulsa kõu ja piksenoole. Mis saab kükloopidest edasi, ei ole mainitud.

Koos hekatonheiridega heidetakse Tartarosse ka hekatonheirid Kottos, Briareos ja Gyges. Neid kirjeldatakse Gaia ja Uranose lastest kõige hirmsamatena, sest, nagu juba nende nimigi vihjab, kasvas nende õlgadest sada kätt ning nad olid tohutult tugevad ja vägevad. (Lisa 1) Ka hekatonheirid vabastatakse ahelatest Zeusi poolt, ent seda tingimusel, et nad aitavad Olümpose jumalatel võidelda titaanide vastu. Tänu hekatonheiride abile suudetakse titaanid alistada ja Tartarosse vangistada. Titaanid vangistatakse sügavale udusesse süngesse kohta, kust nad välja ei pääse, sest Poseidon lukustas nad messinguste taha, ümbritsetud on nad igast küljest seintega ning valvamas on neid Zeusile ustavad valvurid – hekatonheirid.

Hadese ja Persephone kodu ees seisab ja valvab hirmuäratav ja halastamatu koer. Seda koera, kelle nimeks on Kerberos, on mainitud „Theogonias“ isegi enne Hadest ennast ning sündinud on ta Echinast ja Typhonist. Ta on taltsutamatu, vaskse häälega ja viiekümne peaga (Lisa 2). Ta tervitab sisenejaid saba liputades ja kõrvasid liigutades, kuid sisenejatel lahkuda enam ei luba. Ta jälgib innukalt ning püüab kinni ja sööb ära igauhe, kes Hadese ja Persephone kodu väravatest väljuda püüab.

Pärast titaanide ja Olümpose jumalate vahelist sõda ning titaanide lukustamist Tartarosse, sünnitas Gaia liidust Tartarosega veel ühe poja – Typhose. Gaia noorimal pojalt olid tugevad käed ja väsimatud jalad ning õlgadest kasvas välja sada maopead. Madude keeled olid mustad, silmis tuli ning kõik tema pead tegid kõikvõimalikke hääli. Temast oleks võinud saada surelike ja surematute kuningas, kuid Zeus nägi tema ohtu ning pärast võidukat võitlust saatis ta Tartarosse. Ning Hesiodose kohaselt oligi Typhos viimane, kes Tartarosse saadeti.

Homerose „Odüsseia“ XI laulus allilmas ei näe Odysseus Hesiodose poolt mainitud elukaid ega ürgjumalaid, vaid müütilisi tegelasi, kuningaid ja tavainimeste varjusid. Asfodeelide aasal Hadese laiade uste juures seisavad ja istuvad hinged, kes ootavad kuldset saua hoidva kohtumõistja Minose otsust. Odysseus kirjeldab, kuidas sel asfodeelide aasal kütib metskiskjaid Orioni tohutu vari. Orion, väga suur ja väga ilus noormees, oli vägev kütt, kelle ühtede allikate kohaselt tapnud armukade Artemis ning teised allikad jällegi jutustavad, et Orion olla Apollonit vihastanud niivõrd, et see viis Orioni õe nii kaugele, et ta tappis oma venna (Hamilton 1975: 300). Veel nägi Odysseus lamamas tohutusuurit Tityost, kelle alati tagasi kasvavat sisikonda ja maksa nokkisid kummaltki poolt kotkad ning keda ta kätega ära ei saanud ajada – see oli karistus Leto solvamise eest (Od. 11.576-580). Ka oli seal Sisyphos, Korintose kuningas, kes tõmbas kaela endale Zeusi viha. Nimelt kord olla Sisyphos näinud tavakotkastest palju suuremat ja ilusamat kotkast, kes kandis küünte vahel neidu ning sellega lähedalolevale saarele maandus. Kui jõejumal Asopos kurtis Sisyphose juurde tulles, et tema tütar on röövitud ning ta kahtlustab Zeusi, rääkis Sisyphos talle oma nähtust ning seepeale määras Zeus talle igavese karistuse Hadeses. (Hamilton, 1975: 301). Odysseus nägi, kuidas Sisyphos mõlema käega püüdis suurt kivirahnu märke veeretada, kuid alati enne tippu jõudmist vedas kivi viltu ja veeres alla ning Sisyphos pidi jälle algusest alustama (Od. 11: 593-600). Veel kirjeldab Odysseus Tantalose lõpmatuid piinu, mille talle karistuseks määranud Olümpose jumalad ning selle karistuse põhjus võib isegi meile, 21. sajandil elavatele inimestele, senimainitud põhjustest võrdlemisi arusaadav ja ratsionaalne näida. Tantalos oli Lüüdia kuningas, Atreuse pere esiisa ja Zeusi poeg ning kuigi ta oli surelik, oli ta taevaste hulgas niivõrd austatud, et tal lubati jumalate lauas süüa ning jumalad käisid isegi tema peolauas. Ent Tantalos pani toime hirmsa kuriteo – ta tappis oma poja, keetis ta ära ja serveeris ta jumalatele toiduks. Inimeste söömine oli aga jälestusväärne tegu ning jumalad mõistnud, mis neile pakuti, lahkusid söögilauast ning nõudsid Tantalosele karistust. (Hamilton 1975: 235-236) Hadeses tuli tohutut janu tundval Tantalosel järves seista, ent iga kord kui ta kummardus, et juua, taandus vesi ning jalge alla jäi vaid must muld. Pea kohal olid puud, mille okstel rikkusid pirnid, õunad, granaatõunad, oliivid ja viigipuu marjad, kuid iga kord kui ta sirutas käe, et sealt haarata, tõstis tuul kõik tema käeulatusest välja. (Od. 11: 582-592) Hadeses nägi Odysseus ka Heraklese varju, mille ümber lendlesid surnute hinged ning käes hoidis ta ambu, valmis noolt lendu laskma. Üle rinna kandis ta kuldset vööd, mille peale meisterlikult taotud leekivate silmadega lõvid, karud, kuldid, võitlused, mõrvad ja mehetapud. Herakles,

tundnud koheselt Odysseuse ära, kõnetas teda ning rääkis oma raskest saatusest eluajal, kui tema käskijaks oli vääritud mees, kes talle asjatult vaevarikkaid ülesandeid andis, viimaseks neist võimatusena näiva Hadesse koera ära toomine. Kuid Herakles sai sellega hakkama, sest teda juhtisid Athena ja Hermes. (Od. 11.601-626)

Eraldi mainib Odysseus veel naisi, keda ta allilmas nägi. Tyronit, Salmoneusi tütart, kes sünnitas liidust Poseidoniga kaksikud Peliase ja Neleuse ning Antiopet, Asopose tütart, kellele sündisid Teeba rajajad Amphion ja Zethos, lisaks veel Heraklese ema Alkmenet ning Megarat, Kreioni tütart ja Heraklese kaasat. Veel mainib Odysseus Oidipuse ema Epikastet, kelle andestamatuks teoks oli poja meheks võtmine. Epikaste poos end üles ning jättis pojale piinad, mille erinüsed talle viisid. Allilmas nägi Odysseus veel Chlorist, kes naiseks Neleusele ja emaks Nestorile, Chromiosele ja Periklymenosele ning Ledat, kelle poegadeks Kastor ja Polydeukes. Veel oli allilmas Ariadne, Minose laps, kelle meelitas Kreetast kaasa Theseus. Kangelastest mainib Odysseus Agamemnonit ja tema kaaslasi, Achilleust, Patroklost, Antilochost ning Aiast.

Lisaks kangelastele ja müütilistele kuningatele kirjeldab Odysseus, et kõigepealt näeb ta paljusid surnute hingi – noori ja vanu, naisi ja mehi ning kõigil seljas suremishetkel kantud rõivad.

Platon ei räägi hirmsatest elukatest ega müütilistest kangelastest, vaid kolmest kohtunikust – Minosel, Rhadamanthosel ja Aiakosel – ning kohtumõistmisest tavainimeste hingede üle.

2.2 Hinged allilmas

„Odüsseia“ X laulus annab Kirke Odysseusele väga täpsed juhised, kuidas Hadeses hingedega suhelda, sest maisest elust lahkunud hinged hõljuvad seal vaid kui varjud (Od. 10.495). Ka Achilleus ütleb, et Hadeses on vaid varjud, kel puuduvad mälu ja jõud (Od. 11.475-476). Odysseus kirjeldab, kuidas Kirke õpetuse järgselt toimides lendles tema juurde lugematul hulgal õudselt karjudes hingi, kel seljas suremishetkel kantud rõivad ja rüü (Od. 11.34-43). Kuid selleks, et hinged tunneksid Odysseuse ära ja et nad omavahel rääkida saaksid, peab Odysseus laskma neil juua veristatud loomade verd. Väitele, et surnud on mäluta, räägivad vastu värsid 541-565, kus Odysseus kirjeldab, kuidas paljud hinged püüavad läheneda, et kuulda uudiseid armastatutest, kes neil veel meeles ning kuidas veel surnunagi peab tema peale vimma Aias, kes seisab eemal ning ei püüagi temaga suhelda.

Homerose-aegsed kreeklased pidasid hinge (*ψυχή*) eelkõige inimese iseloomuks, mis eristas elavat inimest surnud kehast (*σῶμα*) ning surm ongi hinge lahkumine kehast ja suundumine allilma. Veel usuti, et surnud säilitasid oma identiteedi ja välimuse ka allilmas ning seetõttu saab surnuid kirjeldada sõnaga *εἶδωλον* (Voutiras 2015: 398; eesti keeles kasutab A. Annist sõna „vilbus“; „viirastus“; „vari“). Odysseus kirjeldab, kuidas ta püüdis oma allilmas oma ema emmata, kuid see tõmbus tagasi kui vari või unenägu (Od. 11.206-221) ning kui Patroklos end ilmutas ja Odysseus teda emmata püüdis, kadus ta nagu suits (Il. 23.100). Ka Heraklesest rääkides ütleb Odysseus, et nägi vaid Heraklese varju (*εἶδωλον*), sest tegelikult on kangelane ju taevaste seltsis küllust nautimas ja seal on talle naiseks Hebe (Od. 11.601-603).

Platon teeb „Gorgias“ järeltõlkes, et surm ei ole muud kui keha ja hinge eraldumine, kuid mõlemad jäävad samaks. Juustepikkus, armid kehad, jäsemete kuju ja kõik muu jääb inimese kehal samaks ka siis, kui ta sureb. Allilmas asuvad hinged on kehatud ning neile jäävad alles kõik kogemused, läbielatu ja eluviis. Iga halb tegu jätab inimese hingele pleki, ebaproportsionaalsuse või muu inetuse. (Grg. 524b-524c)

2.3 Hades, Persephone ja Kerberos

Hesiodos kirjeldab „Theogonias“, et „tugev Hades, kes elab maa all, südant armutat kannab“⁷ (Th. 455-456) sünnib Kronosele ja Rheale neljandana. „Odüsseia XV laulus räägib Homeros loo, kuidas kolm jumalat – Zeus, Poseidon ja Hades – heitsid liisku ning Hades sai hämara ja rõõmutu allilma valitsejaks (Il. 15.192). „Iliase“ IX laulus kirjeldab Homeros Hadest kui lepitamatut jumalat, kes on seetõttu ka inimeste seas kõige vihatum (Il. 9.158-159). Kuigi kreeklased pidasid Hadest süngeks ja halastamatuks, ei peetud teda kurjaks, sest ta valitseb allilmas küll karmilt, ent õiglaselt. Kreeklased pelgasid Hadest ning seetõttu ei ole ta ka lugedes kuigi populaarne tegelane. Tuntuim müüt, milles ta figureerib, on „Hümn Demeterile“, mis räägib Persephone röövimisest. Zeus annab loa Hadesele Persephone endale naiseks võtta ja allilma viia ning seda ka allilma valitseja teeb. Persephone korjas parajasti aasal lilli, kui maapind lõhenes ning sealt ilmus Hades, istudes kuldses vankris, mida vedasid surematud hobused. Ta haaras karjuva Persephone vastu tema tahtmist ning viis ta endaga kaasa. (h.Cer. 2.5-20). Demeter, Persephone ema, leinas tüdart ning pidas Zeusi vastu nii suurt viha, et ei läinud

⁷ „ἴφθιμόν τ' Αἰδην, ὃς ὑπὸ χθονὶ δώματα ναίει νηλεὲς ἦτορ ἔχων,“.

taevaste seltsi ega lasknud inimestele kasvada ka ühelgi viljal. Zeus saatis järjest jumalaid Demeteri juurde, et teda taevaste seltsi kutsuda, kuid leinav ema keeldus öeldes, et ta ei liitu olümplastega enne, kui on näinud oma tütart. Seepeale saatis Zeus Hermese allilma, et veenda Hades Persephonet vabastama ning Hades „naeratas kulmudega“ („*μείδησεν δὲ ἄναξ ἐνέρων Αἰδωνεδὲς ὀφρύσιν*“, (h.Cer. 2.358)) ning nõustus, kuid paotas vargsi (*λάθρη*) oma ümbrust jälgides (*ἀμφὶ ἔ νομήσας*) Persephonele söömiseks granaatõuna seemne, sest ei tahtnud, et too kogu aja emaga veedaks (h.Cer. 2.371-374). Selle granaatõuna seemne tõttu veedab ühe kolmandiku aastast Persephone allilmas ning valitseb koos Hadesega, kuid ülejäänud ajast veedab ta ema kõrval (h.Cer. 2.445-448). Hades kulmudega naeratamise kohta ütleb Gregory Nagy, et see on kaval naeratus ning et Hades teab rohkem kui välja näitab. Oma ümbrust jälgib Hades jällegi seetõttu, et ta käitub salamahti. (Nagy 2020) Kuigi „Hümnist Demeterile“ tuleb välja, et Hades on kaval ja taibukas, oli ta siiski pigem omaette hoidev jumal, kes ei hoolinud suurt maa peal ja Olümposel toimuvatest sekeldustest ega võtnud neist ka osa. Lisaks sellele, et Hades võiks pidada teiste olümposlastega võrreldes üsna seltsimatuks ja tasakaalukaks, on Hades erinevalt ülejäänud jumalatest ka üks lojaalsemaid abikaasasid oma naisele.

„Hümnist Demeterile“ võib lugeda, et Persephone, Demeteri tütar, on kaunis õrn ning Hades röövis ta vastu tema enda tahtmist. Hesiodos vihjab „Theogonias“ müüdile vaid ühel korral värsis 914. Homeros ei maini ei „Odüsseias“ ega „Iliases“ jumalanna röövimisest midagi ning nimetab teda vaid Hadesega kaasaks ning kõige rohkem on kasutatud epiteeti „hirmus Persephoneia“ (Il. 9. 457; 570; Od. 10.491; 534; 11. 47; 635). Persephonel on kaks külge – ühelt poolt on ta allilma valitsejanna ja Hadesega naine ning teiselt poolt on ta Demeteri tütar Kore, keda koos emaga austatakse Eleusise müsteeriumites. Arvatavasti on arhailiseks ajaks kaks kreeka jumalannat sulandunud üheks Persephoneks, kuid alles on jäänud tema kahetine olemus. (Nilsson 1940: 53)

Rääkides allilma valitsejatest Hadesest ja Persephonest ei saa jätta mainimata nende koera – Kerberost, kes truult Hadesega ja Persephone kodu ees valvab (Th.770). Hesiodos nimetab Kerberost viiekümne peaga vaskse häälega koeraks (Lisa 2), kelle vanemateks on Echidna ja Typhon (Th. 304-312). Kõige tuntumaks müüdiks, milles Kerberos figureerib, võib lugeda Heraklese 12. vägitegu, mida mainib ka juba Homeros „Odüsseia“ XI laulus (Od. 11.622-625). Heraklese viimaseks ja kõige raskemaks ülesandeks oli allilmast ära tuua Kerberos ning Hades

andiski talle nõusoleku tingimusel, et ei kasuta koera vastu ühtegi relva. Herakles suutis Kerberose jõuga alistuma panna ning kandis ta oma käskija, Eurystheuse ette, kuid too pelgas koera ning käskis ta Hadesesse tagasi viia. (Hamilton 1975:160) Homeros Kerberose nime ei ütle ning nimetab teda lihtsalt Hadese koeraks.

2.4 Binaarsed opositsioonid

Kuigi võib elu Hadeses pidada mingil määral elu jätkuks, on sealne elu siiski väga erinev maapealsest elavate elust. Homerose kohaselt on allilma suundunud vaid varjud, kel puudub mälu ja jõud, kuid neile on alles jäänud nende välimus ja iseloom. Siinkohal on taaskord näha selget vastandust elavate ja surnute vahel, sest elavad on füüsiliselt ja käega katsutavalt olemas, kuid allilma suundunud on pelgalt varjud, kellest mõnda püüab Odysseus ka emmata, kuid nad taanduvad või kaovad. Odysseuse ema seletab, et kuigi tal on tema välimus ja ta Odysseusega räägib, on ta siiski kõigest vari ning teda ei ole enam füüsiliselt olemas, sest tema keha on põletatud ja luud maetud. Ka Patroklos, kelle keha polnud enda ilmutamise hetkel veel maetud, ütles, et kuna ta keha pole veel põletatud, siis ei pääse ta täielikult Hadesesse, ent elavate sekka tagasi ei tule ta sellele vaatamata. Vastanduse kahe maailma vahel võib leida ka „Odüsseia“ X laulu värssides 527-530, kus Kirke õpetab, kuidas viia läbi riitus surnutega suhtlemiseks. Nimelt seisab õpetuses, et ohverdades musta utte ja oinast, tuleb nemad pöörata näoga Erebose suunas, kui Odysseus ise peab vaatama eemale Okeanose suunas. Kuigi ka Homerose puhul on näha eristust füüsilise elava ja varju kujul oleva surnu vahel, siis Platon loob veelgi kontrastsema erinevuse. Tema eraldab surnult ka tema kehalise kuju ning jätab alles vaid tühipalju hinge, mis allilmas eksisteerib ning ütleb, et hinge kuju ja välimus oleneb inimese elatud eluviisist, mitte sellest, milline oli inimene suremise hetkel.

3. Kohtumõistmine

3.1 Kohtumõistmine

Vana-Kreeka tekstid kujutavad Hadest ja elu pärast surma üsna tumedates toonides – pimedas, rõskest ja rõõmutu paigana, kus heljuvad mäluta varjud. Kuid see ei olnud veel lõpp, sest selles rõõmutus paigas toimus kohtumõistmine – elus tehtud tegude eest tasumine.

Juba Homeros kirjeldab „Odüsseia“ XI laulus Hadese uste ees asfodeelide aasal istuvat Minost, kes hoiab käes kuldset sauat ning mõistab kohut surnute üle, kes oma järjekorda oodates tema ümber seisavad või istuvad (Od. 11.568-572). Kuid ühed kõige mõjukamad arusaamad elust pärast surma ja kohtumõistmisest leiame Platoni dialoogidest, kus ta käsitleb traditsioonilisi motiive toetamiseks ja illustreerimaks oma mõtteid ja arusaamu (Edmonds 2015: 560).

„Gorgiase“ peategelane Sokrates selgitab viidates Homerose „Iliasele“ (15.187-192), et kolm jumalat – Zeus, Hades ja Poseidon – jagasid ära valitsusalad, kui olid võimult tõuganud oma isa Kronose. Kuid juba Kronose valitsusajast saati on üks seadus, mis kehtib senini. Nimelt, iga inimene, kes on elanud õiglast ja püha (*δικαίως* ja *όσίως*) elu, läheb pärast surma õndsate saarele ning elab seal külluses ning eemal hädadest ja halvast („*είς μακάρων νήσους άπιόντα οίκεϊν έν πάση εύδαιμονία έκτός κακών*“ (Grg. 523b)). Ent need, kes elanud õiglusetut ja ebarüha elu, lähevad, nii nagu on õige, karistust kandma vangikotta, mida tuntakse Tartarose nime all („*τόν δέ άδίκως και άθέως είς τό τής τίσεώς τε και δίκης δεσμοπήριον, ό δη Τάρταρον καλοΰσιν, ίέναι*“ (523b)).

Mureks aga Kronose valitsemise ajal oli ebaõiglus, seda ka pärast surma. Nimelt juhtus tihti nii, et need, kes olid puhta südame ja hingega, saadeti Tartarosse ning kurja ja ebaõiglase hingega läksid õndsate saarele (Grg. 523b). See ebaõiglus oli võimalik mitmel põhjusel – inimesed teadsid, millal on nende viimane päev (523d); kohtumõistmine käis elupäevil (523b; 523c); kohtunikeks olid teised elavad inimesed (523c). Zeus otsustas neile asjadele lõpu teha, sest leidis, et kuna inimeste üle mõistetakse kohut eluajal, mil nad ju kannavad riideid, siis ei ole raske ära petta teisi elavaid. Paljud ebarühad hinged omavad kaunist keha, head sünnipära ja rikkust, mis varjutab teiste elavate kohtunike ees inimese hinge ebaühtuse ja õiglusetuse. (523c-523d) Seega viis Zeus läbi kolm muudatust. Kõigepealt andis ta Prometheusele käsu võtta inimestelt teadmine, millal täpselt on nende surma päev (523d). Teiseks käskis ta võtta pärast inimese surma kõik,

mida ta elus olles omanud on (523e). Viimaseks leidis Zeus, et kohtumõistjad ise peavad samuti olema surnud, alasti ja õiglased (523e). Seega seisab pärast surma inimene, kes on jäänud ilma kogu maisest varast, sugukonnast, maisest kehast – kõigest, mis varasemalt oli aidanud varjata ja peita tema hinge tõelist olemust – tühipalja hingena kohtuniku ette, kes ise, olles vaid hing, mõistab kohut, vaadates inimese hinge oma hingega. Nii kohtunikud kui surnud peavad olema võrdsed.

Kohtunikeks määras Zeus oma pojad Minose, Rhadamanthose ja Aiakose (523e-524a), kes mõistavad kohut aasal. Rhadamanthos mõistab kohut nende inimeste üle, kes tulevad Aasiast ning Aiakos nende üle, kes tulevad Euroopast. Minos, olles peakohtunik, teeb lõpliku otsuse, kui kumbki eelnenud kohtunikest ei ole otsuses kindel. See kindlustab, et inimkonna üle peetakse kohut ülimalt õiglaselt. Vastavalt sellele, kui rikutud on hing, saadab kohtunik ta kohta, kus tuleb taluda vastavaid kannatusi. Need, kellele antakse karistused, millest nad saavad õppida ja end paremaks muuta, on korda saatnud tegusid, mida on võimalik parandada, kuigi seda läbi kibeda valu, sest Platon leiab, et nurjatusest saab lahti vaid läbi valu (525b-525c). Ent neist, kes on korda saatnud niivõrd ränkaid kuritegusid, et nad on ravimatud ning neid ei saa ümber õpetada ega paremaks teha, tehakse õppetund teistele. Need kõige nurjatamad hinged kannavad igavesti kõige hirmsamaid ja piinarikkamaid karistusi ning nad riputatakse pörgulikku vangikoopasse teistele nägemiseks ja mõistmiseks, mis juhtub selliste rikutud hingedega. (525c)

Platon leiab, et kõige nurjatamad on enamasti inimesed, kellel on olnud võimu – türannid, kuningad ja teised valitsejad. Nimelt on ta seisukohal, et kuna neil inimestel on kõige suurem võim ja vabadus, siis selle abil on nad saatnud korda ka kõige suuremaid ja hirmsamaid tegusid. Selle väite õigustamiseks leiab Platon taaskord tuge Homeroselt, kes on laulnud kuningatest ja valitsejatest, kes Hadeses igavesti karistust kannavad – Tantalosest, Sisyphosest, Tityosest. (525d-525e) Rhadamanthus ja Aiakos, kes selliste üle kohut mõistavad, ei tea, kes nende ees seisab või mis on tema taust või vereliin. Ainus, mida nad näevad, on see, et tegu on nurjatu ja kurja hingega ning vastavalt sellele märgistavad hinge kas ravitavaks või ravimatuks ning saadavad Tartarosse. (526b) Teine kord jällegi, kui nende ette satub hing, kes on elanud püha elu ja olnud tõene ning hea, saadavad nad selle hinge õndsate saarele. Mõlemad kohtunikud hoiavad saua ning Minos istub ülevaatajana ning teda saab eristada kuldse skeptri järgi. (526c)

„Phaidonis“ täpsustab Platon, mis juhtub pärast kohtumõistmist ning tema järgi saab vastavalt karistustele surnud jagada nelja kategooriasse. Need, kes on elanud püha ja õiglast elu, ei pea maapõues kannatama, vaid võivad minna otse üles puhtasse elupaika⁸. Kui kohtunik leiab, et inimene on elanud keskmiselt, saadetakse ta Acheroni äärde, kus ootavad paadid, et viia ta Acherusia järvele. Sel järvel peab ta elama ja seal saab ta tasustatud elus tehtud tegude eest – igäüks nii nagu talle kohane. Nurjatud kannavad oma tegude eest karistust, kuniks saavad süüst vabaks, samas kui heategude eest on ette nähtud tasu. Need, kelle puhul leitakse, et eksimused on suured, kuid siiski ravitavad, saadetakse Tartarosse, kuid aasta möödudes visatakse nad sealt välja – mõrvarid Kokytose ja vanematetapjad – Pyriphlegethoni kaudu. Acherusia järve äärde jõudnuna halavad ja kisendavad nad nende järele, kellele nad liiga on teinud ning anuvad, et neid järvele vastu võetaks. Kui ohvrid andestavad, lastakse palujad järvele, kuid kui nad ei andesta, visatakse nurjatud Tartarosse tagasi. Nõnda käib tsükkel seni, kuni ohver andestab. Suurteks, kuid andestatavateks tegudeks on vihahoos vägivalda kasutamine oma vanemate vastu, kui seda ülejäänud elu kahetsetakse ning mõrvamine muul põhjusel kui kurjus. Need hinged, kelle kohtunik määrab ravimatuks (palju varastanud, sooritanud kurjusest mitmeid mõrvasid) saadetakse otse Tartarosse, kust neil enam pääsu pole. (Phd. 113-114c)

„Gorgiasēs“ ei ole Tartarosest ega õndsate saarelt võimalik tagasi tulla ning kuidas kohtunik on määranud, nii ka jääb (Annas 1982:123), kuid „Phaidonis“ ei mainita õndsate saart üldse, vaid Platon ütleb, et need, kes on Acherusia järvel veetnud neile määratud aja, saadetakse tagasi maale elusolendina sündima (Phd. 113). Reinkarnatsiooni ideed ei ole säilinud kirjutistes enne Platonit sõnastatud, kuigi metempsühhoosi peetakse Pythagorase ideeks (Edmonds 2015: 561), mis said alguse kokkupuutest šamanistlike arusaamadega Sküütias (Dodds 1954:191). Võrreldes Platoni arusaama elust pärast surma Homeroses „Odüsseias“ esitatuga, võiks öelda, et Platonit võib pidada surma paratamatuse suhtes optimistlikumaks. Erinevalt Homeroses, kelle puhul on näha, et inimene läheb pärast surma pimedasse allilma mäluta eksisteerima ega saa sinna midagi parata, paneb Platon suurt rõhku sellele, et inimene saab oma elu pärast surma läbi maises elus tehtud tegude valida.

---

⁸ Maa kui dodekaeeter.

3.2 Binaarsed opositsioonid

Platoni tekstist on näha, kuidas on arenenud arusaam elust pärast surma. Vastandina elusale inimesele, kellel on füüsiline keha, on allilmas vaid inimese hing, mille üle kohut mõistetakse. Kuigi ka Homerosel oli surnu allilmas ilma füüsilise kehata, jäid talle siiski alles tema iseloom ja välimus. Erinevalt Homerosest teeb Platon lihtkodanikud ja kuningad kõik võrdseks. Lisaks astub Platon Homerosest veel sammu edasi ning võtab surnult ära tema füüsilise vormi, jättes alles vaid tühipalja hinge, mille õiglus või nurjatus kajastub selle kujus ja välimuses. Siinkohal tuleb välja jälle välja binaarne opositsioon – hing saab olla kas hea või nurjatu. Vastandatakse ka Kronose ja Zeusi valitsemisaeg – Kronose aeg ebaõiglane ning Zeusi õiglane. Kronose valitsemisaega iseloomustav ebaõiglus tuleb selgelt välja kohtumõistmisel, kus kohtumõistjad olid samasugused ebapühad nagu need, kelle üle nad kohut mõistsid ning sellest johtus, et ebaõiglased ei saanud vastavat karistust. Lisaks määrasid need ebapuhtad hinged valesti karistusi pühadele hingedele, kes pidid ebaõiglaselt Tartaroses kannatama. Zeus aga õiglase valitsejana võttis hinge ümbert ära petliku keha ning pani kohtunikeks pühad ja puhtad hinged, kes mõistavad kohut vaadates hingega, mitte ei lase välimusel end petta. Kohtumõistjad hindavad hinge heaks, halvaks või keskmiseks vastavalt elatud elule, mitte nende staatusele elu ajal või vereliinile. Läbinisti halvad hinged saadetakse Tartarosse igavesi piinasid taluma ja läbinisti head hinged pääsevad kas õndsate saarele või üles puhtasse elupaika – igavesed piinad versus igavene õndsus. Võib siiski öelda, et kõik hinged elavad pärast surma edasi – kes igavestes piinades, kes igaveses õndsuses ning kes pärast pattudest puhastumist, uuesti elusolendina.

4. Pärast suremist

4.1 Matmine

Suremine ja laskumine allilma ei ole tagasipööratav ning surnud ei ole elavatele kättesaadavad. Kuid vanad kreeklased uskusid, et surnud jätkasid allilmas mingil viisil maist elu (Voutiras 2015: 399) ning teatud määral jäi neile alles ka hoolivustunne ja lugupidamine elavate suhtes (Edmonds 2015: 553). Heade suhete hoidmine surnutega oli seega tähtis, sest rahulolev hing võis tuua kasu perekonnale või tervele linnale, kuid rahulolematust lahkunust võis saada häda haiguste, põua ja muu inimestele kahjuliku näol (Edmonds 2015: 553). Surnud olid kättesaadamatud elavatele, kuid sama ei kehtinud vastupidi. Esimeseks tähtsaimaks sammuks oli surnu kommetekohane matmisriitus. Matmisriitus märgib inimese lahkumist maalt ning laskumist allilma ning keha korrektne matmine või põletamine on allilma pääsemise eelduseks. (Voutiras 2015: 399) Seda kinnitab „Iliases“ Patroklose vari, kes end Achilleusele ilmutab, paludes end matta, sest ta uitab Hadesse uste ees, millest ta läbi ei pääse ning ka teised hinged tõrjuvad teda ega luba üle jõe (Il. 23.71-74). Ka Elpenor, Odysseuse kaaslane, kes hukkus just enne Hadesesse sõidu algust, ilmutab end ning palub oma keha põletada ning hoiatab, et vastasel juhul tabab Odysseust taevaste viha (Od. 11.71-73).

4.2 Psühhopomp Hermes

Nii nagu polnud kangelastele ja tavainimestele allilmas käimine igapäevane tegevus, ei väisanud Hades ka Olümpose jumalad. Erandiks oli psühhopomp Hermes, kes oli surnute saatjaks ja unenägude toojaks. Hermese distinktiivseks tunnuseks on kuldne heeroldikepp (κηρύκειον), millel on kaks ümber teineteise keerduvat madu (Allan 2018:8) ning millega ta kas sulges ärkvelolijate või avas magajate silmad (Il. 24. 343-344; Od. 5.47-48). Selle kepi andis talle Apollon (h.Merc. 529). Lisaks on tal kuldsed ja jumalikud sandaalid (Il. 24. 340-341; Od. 5. 44-45). Varaseimad kirjeldused kujutavad Hermest vanema habetunud mehena ning tihti juhib ta mingisugust inimgruppi. 6. sajandi lõpuks kaotab ta oma habeme ning teda hakatakse kujutama pigem noormehena, kel on pikad lokkis juuksed. (Allan 2018:9)

„Hümn Hermesele“ nimetab kohe alguses Hermest kui *ἄγγελος ἀθάνατος ἐριοόνιος* ehk surematute abivalmis sõnumitooja (h.Merc. 3), kel on võime minna Hadesesse ja tagasi, ning selleks määras ta Zeus (h.Merc. 572-573). Kuigi „Iliases“ figureerib Zeusi põhilise sõnumitoojana jumalanna Iris, siis „Odüsseias“ on Hermes juba ametlikult jumalate esindaja (Allan 2018:40). Kuid lisaks sõnumite edastamisele on Hermesel veel üks oluline ning väga eriline võime ning roll – olla nii surnute kui ka allilma minejate ja sealt tulijate saatjaks. „Odüsseia“ XXIV algab kirjeldusega, kuidas Hermes kutsub Odysseuse mõõga läbi hukkunud hingi, kes piuksudes tema järgi lendavad ning Hermes viib nad asfodeelide niidule, kus on ka teised surnute hinged (Od. 24. 1-14). „Hümnis Demeterile“ saadab Zeus Hermese Hadese juurde, et veenda teda Persephonet ema juurde tagasi lubama ning nõusoleku saanud, andis Hades Hermesele juhtida oma kuldse hobuvankri, et Persephone Demeteri juurde viia (h.Cer. 335-379). Hermes on nii võimas teejuht, et isegi hilisem psühhopomp Charon – paadimees, kes hingesid üle jõe viib – palub Hermeselt abi, kui soovib giidituuri üleval maa peal, et näha, milline on sealne elu (Allan 2018: 54-55). Lisaks on Hermes ka unenägede tooja (*ἡγήτωρ ὀνειρώων*), öö valvur (*νυκτός ὀπωπητήρ*) (h.Merc. 14-15) ja trikster.

Hermest võib pidada Vana-Kreeka triksteriks – ta on nii asjade kui tegevuste, mis parandavad nii inimeste kui jumalate eluolu. Lisaks ületab ta triksterile omaselt nii sotsiaalseid kui ka, nagu antud töös välja tuleb, füüsilisi piire, ta on kaval ning osav, olles võimeline ninapidi vedama ka jumalaid. (Allan 2018: 89-90) „Hümnis Hermesele“ varastab ta salaja hällist välja hiilides Apolloni karja ning poeb hälli tagasi, väites, et tema pole kusagil käinud ega midagi näinud – seda võib lugeda tema kui triksteri pättuseks, mida peab naljakaks ka Zeus. (h.Merc.; Allan 2018: 99-101)

4.3 Binaarsed opositsioonid

Surnu keha käsitlemine võib viia kahe vastandliku olukorrani. Kommetepärane matmine toob kaasa surnu rahulolu ja see omakorda võib tuua elavatele head õnne, kuid kui keha jäetakse matmata või ei tehta seda korrektselt, võib see kaasa tuua surnu rahulolematuse ja raevu, mis saab inimestele olema raske. Rahulolev surnu tähendas head õnne, kuid rahulolematu surnu võis tähendada haigusi ja põuda. Ka matuseriitus märgib vastandumist – see märgistab inimese minemist elavate seast – siitpoolt – surnute sekka – sinnapoole.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureuse töö eesmärgiks oli uurida Vana-Kreeka allilma kontseptsiooni muutumist arhailisest ajast klassikalise perioodini ning analüüsida strukturalistlikule lähenemisele toetudes binaarseid opositsioone allilma kujutamisel.

Ka arhailise ajastu algallikad Hesiodose „Theogonia“ ning Homerose „Odüsseia“ X ja XI laul erinevad üksteisest rõhuasetuse poolest – Hesiodos kirjeldab rohkem allilma ehitust ning mainib sealseid asukaid pigem vähe, kuid Homerose kirjeldused, mis küll kujutavad, ent pigem vähesel määral, allilma olemust, rõhutavad just allilmas asuvate kangelaste ja müütiliste tegelaste eluolu ja nende vormi. Homeros kirjeldab allilma sünge ja uduse paigana, mis on jumaliku abi puudumisel surelikule täielikult kättesaamatu. Hesiodos annab jällegi detailse kirjelduse allilma osadest. Mõlemad autorid vihjavad, et allilm asub maailma äärealal ning täpsemalt võib järeldada, et allilm algab maa äärealalt. Seal asuvad ka Hadese ukсед ning seda, kuhu viib tee siis, kui neist kord läbi minna, ei kirjeldata. Küll aga, võttes arvesse, et nii Homeros kui Hesiodos kirjeldavad Hadest allilma jumalana ning kirjeldused vihjavad Hadesele kui paigale, mis asub maa all, võib eeldada, et Hadese ukсед viivad kusagile alla poole. Vaatamata Hesiodose detailsele kirjeldusele allilma osadest, ei saa luua allilmast kaarti, sest kirjeldatud osad on seotud omavahel geneaoloogiliselt või ülesannete kaudu, mitte topograafiliselt. Kõige kindlamalt võib öelda, et Hadese sügavaimaks osaks on Tartaros, mida kardavad nii surelikud, kangelased kui ka surematud jumalad ise.

Selles sünges ja salapärasel allilmas on ka elu, kuigi seda elu võiks nimetada pigem eksistentsiks. Hesiodos kirjeldab, kuidas Hadese kõige sügavamas osas, Tartaroses, on vangis titaanid, keda valvavad hekatonheirid ning kusagil Tartaroses on vangis ka hirmus Typhos. Homeros kirjeldab kangelasi ja müütilisi kuningaid ning kuigi ka Homerose jutustustes on Tartaros allilma sügavaima osana olemas, siis igavesi karistusi kandvaid kuningaid näeb Odysseus justkui asfodeelide aasal, kus igäiks oma nurgas piinleb. Homeros näeb kõiki neid tegelasi varjudena, kellel ei ole küll füüsilist keha, kuid neil varjudel on säilinud vorm ja iseloom sarnased sellele, millised olid need inimese elu ajal. Nendel varjudel pole mälu ega jõudu ning mingil määral jätkavad nad elu veidi süngemates toonides allilmas – Orion peab jahti, Tantalos, Tityos ja Sisyphos kannavad igavesi karistusi ning Achilleus viriseb oma olukorra tõttu. Allilma jõudnud hinged istuvad või seisavad Minose ümber ja ootavad kohtuotsust. Allilma püsielanikeks on üsna

passiivne ja eraklik allilma valitseja Hades, tema abikaasa – hirmus Persephone ning veelgi hirmsam, kuid truu Kerberos.

Homeros mainib „Odüsseias“ küll kohtunik Minost ja tema ümber otsust ootavaid varje, kuid ei täpsusta kohtumõistmise kohta midagi. Küll aga loob väga detailse pildi kohtumõistmisest Platon. Nii Homeros kui ka Platon eristavad hinge ja keha, kuid kui Homeros kirjeldab elust lahkunuid varjudena, kel pole küll füüsilist keha, kuid on alles siiski vorm ja iseloom, mille järgi neid saab kergelt ära tunda, siis Platon võtab allilma jõudnud surnult ära ka tema kuju ning jätab alles vaid palja hinge. Platoni kohaselt oleneb hinge seisukord elatud elust. Mida nurjatumat ja ebaõiglasemat elu on elatud, seda inetum ja närusem on hing. Vastavalt hinge puhtusele või rikutusele, mida hindab kohtunik, kes ise on samuti vaid hing, peab inimene kas kandma karistusi või saab tasustatud. Surnud jagab ta nelja kategooriasse – parandamatud nurjatud, veel päästetavad rikutud, keskmist elu elanud hinged ning hinged, kes on nii puhtad ja õiglased, et võivad koheselt minna kas õndsate saarele või üles puhtasse elupaika. Platon on ka säilinud autoritest esimene, kes sõnastab reinkarnatsiooni idee.

Esimeseks, mis pärast inimese surma teha tuleb, on ta kommetekohaselt matta. Vanade kreeklased leidsid, et surnutega tuleb hoida häid suhteid, sest see võis tuua kasu lausa kogu linnale. Esmaseks sammuks heade suhete hoidmisel oligi kommetekohane matmisriitus, et hoida ära rahulolematu surnu viha, sest usuti, et kui keha kommetekohaselt ei maeta, ei pääse surnu täielikult allilma. Kuid nagu ei pääsenud elavad Hadeseni ilma jumaliku abita, pidi olema ka surnutel teejuht, kes neid asfodeelide aasale juhataks – psühhopomp Hermes. Hermes on nii unenägede tooja, jumalate käskjalg kui allilma minejate kui ka sealt tulijate teejuht ja saatja.

Kuigi Hesiodos, Homeros ja Platon loovad üsna reaalsele elule sarnaneva pildi allilmast, on nad siiski täielikud vastandid. Kuigi Homerose kohaselt ei ole Hades rõõmust pakatav paik, ei saa seda siiski pidada halvaks paigaks. See on lihtsalt hall ala, kuhu kogunevad surnud ning kuigi see pole kuri koht, tekitab see elavates kõhedust, sest see ei ole paik, mis on mõeldud elavatele. Homeros ja Platon maalivad pildi surnutest kui täielik vastand elavatele. Elavatel on füüsiline keha ja mälu, kuid Homerose kohaselt on surnud vaid varjud, kel püüdüb mälu ning nad on niivõrd kättesaamatud, et nendega suhtlemiseks peab läbi viima riituse. Platon teeb opositsiooni veel kontrastsemaks ning vastandab keha ja hinge. Hingesid hakkab ta omakorda vastandama heade ja halbadena, kellest esimestel võimalus nautida igavest õndsust ning vastandina halvad

hinged peavad kandma igavest karistust. Selleks, et kohtumõistmisele pääseda, peavad nad aga läbi tegema siirdumise elavate seast allilma ning kohtunike ette pääsevad nad juhul, kui nende keha on korrektselt maetud. Kui keha ei maeta, ei pääse nad allilma ning võivad inimestele tuua kaela haigusi ja nälga, kuid kui inimesed austavad surnut nii nagu vaja, võib neile hoopis saada osaks hea õnn.

Kogu vanade kreeklaste arusaam elust ja surmast on täis binaarseid opositsioone – elu ja surm see kõige konkreetsem opositsioon ning arusaam, et surnud lähevad elavate juurest maa pealt surnute juurde maa alla. Surnud saavad elavatele olla head või kurjad, olenevalt, kas elavad austavad ja matavad lahkunu õigesti ja kommetekohaselt või mitte. Maa peal on päike, värvid ja füüsiliselt ringi liikuvad inimesed, kuid Hadeses, mis on Homerose kohaselt alati pime ja udusse mattunud, hõljuvad vaid varjud ning Platoni kohaselt pole allilmas isegi mitte varjud, vaid paljad hinged. Inimeste elupaik asub pigem maa keskel poolel, kuid surnud lähevad kusagile äärealale ning see on elavatele täiesti kättesaamatu. Allilmas endas on samuti olemas binaarseid opositsioone – „Gorgiase“ kohaselt viib üks tee hirmsasse Tartarosse ja teine tee õndsate saarele ning „Phaidonis“ on opositsioon hoopiski konkreetsem – allilma sügavaimas paigas asub õudusttekitav Tartaros ning allilmast väljas, kusagil üleval asuv õndsus. Vastavalt sellele, kas kohtunik hindab hinge halvaks ja ebaõiglaseks või selle vastandina heaks ja õiglaseks, lähevad hinged neile sobivasse paika. Tartaros on paigaks igavestele piinadele ja karistustele, kuid saarel või üleval asuv paik õiglastele on igaveseks õndsuseks. Selline hingede jaotus on Platoni kohaselt võimalik tänu õiglaselt valitsevale Zeusile, kes tegi kohtumõistjateks puhtad hinged, sest ebamoraalsel Kronose ajastul mõistsid kohut ebaõiglased hinged, kes saatsid Tartarosse puhtaid ja õndsusesse nurjatuid hingi.

Esmased allikad

Annist, August, tlk. (1960) *Homeros. Ilias*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Annist, August, tlk. (2006) *Homeros. Odüsseia*. II trükk. Tallinn: Varrak.

Burnet, John, ed., comm. (1903) 'Gorgias'. *Oxford Classical Texts: Platonis Opera, Vol. 3: Tetralogiae*. Oxford University Press.

Burnet, John, ed., comm. (1903) 'Phaedo'. *Oxford Classical Texts: Platonis Opera, Vol. 3: Tetralogiae*. Oxford University Press.

Crudden, Michael, trans., comm. (2001) 'Hymn to Hermes'. *The Homeric Hymns*. New York: Oxford University Press, lk 43-64.

Evelyn-White, Hugh Gerard, transl., comm. (1914) *Hesiod, The Homeric Hymns and Homerica*. London: William Heinemann; New York: The MacMillan Co.

Lepajõe, Marju, et al. (2021) 'Phaidon'. *Platon. Teosed I*. Tartu: Ilmamaa, lk 47-148.

Murray, Augustus, Taber, trans., comm. (1945) *Homer. The Odyssey I*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann.

Murray, Augustus, Taber, trans., comm. (1919) *Homer. The Odyssey II*. London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons.

Nagy, Gregory (2020) *Homeric Hymn to Demeter*. [Homeric Hymn to Demeter - The Center for Hellenic Studies \(harvard.edu\)](https://www.hellenicstudies.harvard.edu/)

Teisesed allikad

Allan, Arlene (2018) *Hermes*. New York: Routledge.

Annas, Julia (1982) 'Plato's Myths of Judgement'. *Phronesis*, vol. 27, no. 2, pp. 119-143, [Plato's Myths of Judgement on JSTOR](#)

Annist, Aet; Kaaristo, Maarja (2017) 'Antropoloogia teooriad'. *Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Edmonds III, G. Radcliffe (2015) 'Imagining the Afterlife'. *The Oxford Handbook of Ancient Greek Religion*. Oxford: Oxford University Press.

Hamilton, Edith (1975) *Antiikmütoloogia*. Tallinn: Eesti Raamat.

Johnson, M. David (1999) 'Hesiod's Descriptions of Tartarus („Theogony“ 721- 819)'. *Phoenix*, vol. 53, no 1/2, pp. 8-28.

Lévi-Strauss, Claude (1981) 'Structuralism and Myth'. *The Kenyon Review*, vol. 3, no. 2, pp. 64-88. [Structuralism and Myth on JSTOR](#)

Lévi-Strauss, Claude (1955) 'The Structural Study of Myth'. *The Journal of American Folklore. Myth: a Symposium*, vol. 68. no. 270, pp. 428-444.

Liddell, G. Henry, Scott, Robert (1968) *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press.

Mark, J. Joshua (2009) 'Plato'. *World History Encyclopedia*. [Plato - World History Encyclopedia](#)

Morrison, John, S. (1959) 'The Shape of the Earth in Plato's Phaedo'. *Phronesis*, vol. 4, no. 2, pp. 101-119, [The Shape of the Earth in Plato's "Phaedo" on JSTOR](#)

Nilsson, P. Martin, (1940) 'The Religion of Eleusis'. *Greek Popular Religion*. New York: Columbia University Press, pp. 42-64.

Romm, S. James (1992) 'The Boundaries of Earth'. *The edges of the Earth in Ancient Thought: Geography, Exploration, and Fiction*. Princeton University Press.

Voutiras, Emmanuel (2015) 'Dead or Alive?'. *The Oxford Handbook of Ancient Greek Religion*. Oxford: Oxford University Press.

Summary

The aim of this thesis was to explore the shift in the conception of ancient Greeks' understanding of the underworld from the Archaic Period until the Classical Period and analyze binary oppositions through the means of structural analysis

The emphasis of the texts dating back to Archaic Period, Hesiod's "Theogony" and Homer's "Odyssey" books X and XI, differ from each other – Hesiod emphasizes the structure of underworld, paying little attention to the tenants while Homer, although he describes the underworld as well but only slightly, focuses on heroes and mythical figures and their existence. Homer describes the underworld as a grim and foggy place which is unreachable for mortals unless they receive help from someone heavenly. Hesiod, on the other hand, provides a detailed description of the underworld's structure. Both authors agree on location – both suggest that the underworld is on the edge of the world or, to be more precise, the beginning of underworld. That is where the gates of Hades stand but where does the road lead once one has passed the gates, they do not tell. However, considering the fact that Hesiod and Homer both name Hades as the god of underworld and Hades, the place, is implied as a place located under the earth, one can assume that the gates of Hades lead to somewhere below. Despite the detailed structure of underworld Hesiod provides us, one can not draw a map of the Hades for the sections are related genealogically or functionally not topographically. The only thing certain is that Tartaros is the deepest pit of Hades and it is a place feared among mortals, heroes and gods alike.

In this grim and enigmatic place there is life although it would be more appropriate to describe it as existence. Hesiod describes titans, locked up in the deepest part of Hades – Tartaros – and there are the hundredhands keeping guard, and somewhere in Tartaros is prisoned Typhos as well. Homer gives a description of heroes and mythical kings, and even though Tartaros exists in Homer's tales also, it seems as if Odysseus sees them all on the Asphodel Meadow. Homer describes everyone in the underworld as a shadow, who despite of not having physical body, still have their distinctive features and personality. The shadows do not have memory nor strength yet they seem to continue life just in less colours – Orion is hunting, Tantalus, Tityus, and Sisyphus suffer because of their punishment, and Achilles keeps complaining about everything. The souls in the underworld sit or stand near Minos and wait for their judgement. The permanent tenants

are passive and unsociable Hades, his wife – fearful Persephone, and even more fearful but loyal Cerberos.

Even though Homer mentions Minos and the shadows around him in „Odyssey“, he does not give any further explanations about judgement. On the contrary, Plato establishes very detailed description of the matter. Homer and Plato differentiate between body and soul. While Homer describes the dead as shadows who still possess some type of form and their personality, takes Plato a step further and strips the dead of their form and leaves them as bare souls. The condition of the soul depends on the life they lived. The more vile and unjust is the life lived, the uglier and more tattered the soul. Depending on the purity or impurity, which is determined by judge’s soul, the soul has to suffer punishment or gets repaid. The dead are divided in four categories – the incurables, the curables, the middle, and pure. The last ones are free to go straight to isle of blessed or up in the pure. Plato is the first one to voice the idea of reincarnation.

First thing that one must do after someones death is to bury them correctly. Ancient Greeks’ believed in importance of keeping good relationships with the dead because it could benefit the whole town. So the first step to maintaing good relationship was to bury the dead properly because it was believed that if the body is not buried, the dead can not access the underworld and it could lead to wrath of the deceased. The dead could not find the way to Hades without help so they had to have a leader to take them to Asphodel Meadow – psychopomp Hermes. Heras is the bringer of dreams, god’s herald, and the guide and companion to the ones who go to the Hades or come from there.

Although Hesiod, Homer, and Plato create description of Hades which can appear similar to real life, underworld and the world of the living are very different. Even though according to Homer Hades is not a place full of joy, it can not be regarded as evil place. It is simply grey area where the deceased gather and while it is not evil, it is still somber and not meant for the living. Homer and Plato describe the living as opposites of the dead. The living have physical body and memories but Homer describes the dead as shadows without memories who are soo unreachable that in order to communicate with them, one has to conduct a rite. Platon makes the opposition even more evident and opposes body and soul. Furthermore he evaluates souls as good or bad, of whom the first ones can enjoy everlasting bliss but on the other hand the bad souls have to suffer never ending punishments. In order to be judged and appoined the dead have to transfer from

midst living to among the dead and this is only possible if the body is buried correctly. Correctly buried deceased can bring luck to the living but the dead that are buried incorrectly or not at all can bring illness and famine.

The whole conception of life and death in ancient Greeks' world view is full of binary oppositions – life and death being the most obvious opposition, as well as the notion of deceased going from beside the living on the earth to under the earth to the other deceased. The dead can be content or restless and wicked depending on correctness of their burial. In the life on the earth there is sun, colours, and physical beings but Hades, on the contrast, is always grim and foggy and the dead, according to Homer, are just shadows, and according to Plato, they are not even shadows but just bare souls. The habitation of the living is more in the middle of the earth while the underworld is located on the edge of the world. And underworld itself has binary oppositions in it – in „Gorgias“ there are two ways of which one leads to Tartaros and the other to isle of blessed, and in „Phaedo“ the oppositions is even more specific – in the deepest pit of Hades is dreadful Tartaros but outside of Hades and even above the earth there is a place of bliss. The future of the soul depends on judge's decision if the souls are good or bad. Tartaros is the place of endless torment and punishments and is meant for bad souls. Isle of blessed or place of bliss somewhere above is the place for eternal happiness and meant for good souls. This distribution of souls, according to Plato, is possible thanks to righteous reign of Zeus who executed changes to rules regarding death and judgement because Kronos reign was unjust and it led to sending rightful souls to Tartaros and evil souls to isle of blessed.

Lisa 1

„γείνατο δ' αὖ Κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας,

¹⁴⁰ Βρόντην τε Στερόπην τε καὶ Ἄργην ὀβριμόθυμον,

οἷ Ζηνὶ βροντὴν τε δόσαν τευζᾶν τε κεραυνόν.

οἷ δὴ τοι τὰ μὲν ἄλλα θεοῖς ἐναλίγκιοι ἦσαν,

μοῦνος δ' ὀφθαλμὸς μέσσω ἐνέκειτο μετώπῳ.

Κύκλωπες δ' ὄνομα ἦσαν ἐπώνυμον, οὐνεκ' ἄρα σφέων

¹⁴⁵ κυκλοτερῆς ὀφθαλμὸς ἔεις ἐνέκειτο μετώπῳ:

ἰσχυρὸς δ' ἠδὲ βίη καὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπ' ἔργοις.

ἄλλοι δ' αὖ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο

τρεῖς παῖδες μεγάλοι τε καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,

Κόττος τε Βριάρεώς τε Γύης θ', ὑπερήφανα τέκνα.

¹⁵⁰ τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων αἰσσαντο,

ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἐκάστῳ πεντήκοντα

ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν:

ἰσχυρὸς δ' ἄπλητος κρατερὴ μεγάλῳ ἐπὶ εἶδει.

ὅσοι γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο,

¹⁵⁵ δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθοντο τοκῆι

ἐξ ἀρχῆς: καὶ τῶν μὲν ὅπως τις πρῶτα γένοιτο,

πάντας ἀποκρύπτασκε, καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνίσσκε,

Γαίης ἐν κευθμῶνι, κακῶ δ' ἐπετέρπετο ἔργῳ

Οὐρανός. “

„Seejärel sündisid Kükloobid, ohjeldamatut südant kandvad,

¹⁴⁰ Brontes, Steropes ja Arges, karmi hingega,

kes lõid Zeusile tema kõu ja piksenoole.

Muidu olid nad sarnased teistele jumalatele,

ent vaid üks silm keset otsaesist neil oli.

Neid nimetati Kükloopideks (Ümarsilmseteks), seda nende

¹⁴⁵ ühe ümara silma pärast keset otsaesist.

Tugevus, jõud ja leidlikkus oli nende töödes.

Järgmised sündinud Gaiast ja Uranusest

olid kolm poega, suured ja tugevad, sõnuseletamatult (hirmsad),

Kottos ja Briareos ja Gyges, üleolevad lapsed.

¹⁵⁰ Tõesti sada kätt õlgadest neil kasvas,

vormitud (kujult), viiskümmend pead

iga õlast kasvava tugeva jäsme otsas.

tohutult jõudu oli nende vägevas vormis.

Lastest, kes sündinud Gaiast ja Uranusest,

¹⁵⁵ nad kõige kohutavamad olid, endagi isa neid vihkas

juba algusest. Koheselt kui keegi neist sündis,

neid peitis, valgusesse ei lasknud,

Maa õõnsusesse, kurja teo üle rõõmustas

Uranus.“

Lisa 2

³¹⁰ „δεύτερον αὖτις ἔτικτεν ἀμήχανον, οὗ τι φατειὸν
Κέρβερον ὠμηστήν, Αἶδεω κίνα χαλκεόφωνον,
πεντηκοντακέφαλον, ἀναιδέα τε κρατερόν τε:“

³¹⁰ „seejärel teisena tõi ta ilmale taltsutamatu, kirjeldamatult kohutava
elajaliku Kerberose, Hadese vaskse häälega koera,
viiekümne peaga, kartmatu ja võimas.“

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kertu Sumre,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kreeklaste teispoolsus arhailiste ja klassikaliste tekstide näitel: kontseptsioon ja struktuurane analüüs“,

mille juhendajateks on Maria-Kristiina Lotman ja Elo-Mall Toomet,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kertu Sumre

20.06.2022